

Социокултурални фактори и употреба на психоактивни вещества

Sociocultural Factors and Drug Use

Иван Попов

Докторант в катедра „Икономика и управление на здравеопазването“
 Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов“ – Варна

Ivan Popov

PhD student
 Department of Health Economics and Management, Medical University of Varna

Резюме: *Нормите и ценностите са особено релевантни при разглеждане на начините на употреба на дроги, като много често набор от видимо противоречиви норми и ценности дефинират условия, като:*

- кои дроги са приемливи за употреба;
- на кого е разрешено да употребява субстанциите;
- кога и къде трябва/могат да се употребяват дрогите;
- какъв стил на поведение, свързан с употребата на психоактивните субстанции, е позволен и приемлив.

Ключови думи: *употреба на дроги, контекст, социокултурални фактори, норми, вярвания, ценности, очаквания, нагласи, злоупотреба, зависимост*

Abstract: *Norms and values are particularly relevant when considering how to use drugs, and very often a set of visibly contradictory norms and values define conditions such as:*

- which drugs are acceptable for use;
- who is allowed to use the substances;
- where and where the drugs should/should be used;
- which style of behavior related to the use of psychoactive substances is allowed and acceptable.

Key words: *drug use, context, sociocultural factors, norms, beliefs, values, expectations, attitudes, abuse, dependence*

Когато искаме да разберем защо различните културални групи се различават по моделите на употреба на дроги, то трябва да разгледаме и влиянието на социокултурални фактори като норми, ценности, вярвания и др. Тези фактори често взаимодействат по сложен начин помежду си, за да формират специфични начини на употреба, които могат да се различават значително в различните общества и култури.

Норми и ценности

Социалните норми често се използват при разглеждане на културалните различия в начините на употреба на дроги, тъй като те определят кое е приемливо и кое не е приемливо като стил на поведение за отделните индивиди в рамките

на една и съща социална група. Нормите често се асоциират с ценностите, въпреки че, както изтъква Elster (1999), ценностите отразяват индивидуалната съпричастност към определени начини на мислене и поведение, които може да са повлияни от груповите норми. Социалните норми могат да дефинират и ролите, които индивидите се очаква да следват в рамките на едно общество, както и да поставят граница за това, което е очаквано и приемливо като стил на поведение за различните индивиди в рамките на културалната група. Нормите и ценностите са особено релевантни при разглеждане на начините на употреба на дроги като много често набор от видимо противоречиви норми и ценности дефинират условия, като:

- ◆ кои дроги са приемливи за употреба;
- ◆ на кого е разрешено да употребява субстанциите;
- ◆ кога и къде трябва/могат да се употребяват drogите;
- ◆ какъв стил на поведение, свързан с употребата на психоактивните субстанции, е позволен и приемлив.

Социалната регулация на употребата на алкохол ни дава добър пример за влиянието на нормите върху моделите на консумация на алкохол. Независимо от контекста, някои културални групи забраняват напълно консумацията на алкохол. Мюсюлмани, мормони, някои протестантски секти представляват подобни примери, въпреки че причините за забрана на консумацията на алкохол могат да са различни при различните групи. От друга страна, социалните норми, които забраняват употребата на алкохол, не се отнасят задължително към всички членове на тези културални групи. Нивата на употреба на алкохол от страна на някои мюсюлмани в Израел, Йордания, Палестина са значително по-високи, отколкото може да се очаква, особено като се отчита забраната за консумация на алкохол в ислямските закони (Weiss, Sawa, Abdee, & Yanai, 1999).

В много култури съществуват норми, които, от една страна, разрешават употребата на алкохол, докато, от друга, забраняват високата консумация и/или напиването. Най-добрият пример за това са нормите, които препоръчват умерената употреба на алкохол в еврейската култура (Glassner, 1991; Straussner, 2001a), въпреки че подобни норми съществуват в италианската, китайската и френската култура (Heath, 2000; Li & Rosenblood, 1994; Marinangeli, 2001). Начинът, по който тези норми се проявяват в моделите на пиене на отделния индивид, е детерминиран от вътрешногрупови фактори. В някои райони на Италия по-младите италианци консумират повече алкохол от обикновено, като се наблюдава и повишаване на случаите на проблемна употреба (Marinangeli, 2001), а китайците от американски произход консумират повече алкохол от тези китайци, които не са от американски произход (Li & Rosenblood, 1994). Според данни от сравнително проучване сред емигриралите в Израел руски евреи са регистрирани по-високи нива на употреба на

алкохол, отколкото сред евреите от израелски произход, което в немалка степен се дължи на културално приемливите модели на висока консумация на алкохол в Русия (Rahav, Hasin, & Paykin, 1999). По-високите нива на употреба на алкохол сред американците от англо-саксонски произход в сравнение с консумацията на алкохол сред афро-американците се свързва основно с нормите по отношение на употребата на алкохол сред тези две различни групи (Херд, 1994, 1997; Харпер & Саифнориан, 1991). Допуска се, че има историческа връзка между въздържанието и гражданските права на афро-американците, които се основават на идеята, че високата консумация на алкохол е пречка към постигането на свобода и равенство. Данните от проучването сочат още, че мъжете и жените от афро-американски произход споделят по-рестриктивни норми във връзка с консумацията на алкохол, отколкото други културални групи в САЩ, което сред жените корелира с по-висока степен на въздържание и ниско ниво на проблемна употреба.

От крос-културална перспектива едни от най-широко разпространените норми, които оказват влияние върху употребата на алкохол, са тези, свързани с консумацията на алкохол сред жените. В почти всички страни употребата на алкохол сред жените е по-малко приемлива, отколкото сред мъжете (Wilsnack, Vogeltanz, Wilsnack, & Harris, 2000). В някои култури консумацията на алкохол сред жените е изключително неприемливо поведение, като в случаи на употреба на алкохол жените в Нигерия (Ikuesan, 1994) и Лесото (Mphi, 1994) биват стигматизирани и стават обект на икономическа и социална маргинализация. В други страни като Япония (Gotoh, 1994, Hendry, 1994), Китай (Kua, 1994), Мексико (Medina-Mora, 1994) и Перу (Pacurucu-Castillo, 1994) употребата на алкохол сред жените също е неприемлива и силно ограничена, макар и не в такава степен каквато в Нигерия и Лесото. Това донякъде отразява идеята, че употребата на алкохол и най-вече напиването е несъвместимо с традиционната роля и отговорност на жената във връзка с дома и семейството.

Сред някои културални групи се срещат и норми, които насърчават консумацията на алкохол, а индивидите, които не пият или даже употре-

бяват малко алкохол, се възприемат като девинтни. Например в Нова Зеландия употребата на алкохол в множество социални контексти е задължителна, особено за младите мъже. В тези случаи индивидите, които откажат да консумират алкохол, могат да станат обект на подигравки, негативни коментари, дори на агресия и насилие (Paton-Simpson, 2001).

Културалните норми могат да оказват влияние и на начина, по който се консумира алкохолът в различни социални контексти. Например моделите на употреба на алкохол, където в една компания всеки един от групата се изрежда да поръча питие за другите участници, насърчават високата консумация на алкохол (O'Dwyer, 2001; Paton-Simpson, 2001). Може да се каже, че за много културални групи периодичното тежко пиянство, обикновено в контекста на спорадични празненства, е културална норма (вж. Heath, 2000; Perez, 2000; MacAndrew&Edgerton, 1969). Социалните норми оказват влияние на това кога, къде и как да се консумира алкохол, което, от своя страна, корелира с нивата на употреба и вредите, свързани с консумацията на алкохол. Културалните различия в тези норми може да повлияят и на това кое се възприема за проблемна употреба в едно общество, как се проявяват тези проблеми и доколко сериозно се възприемат от индивидите (Schmidt&Room, 1999). Социалните норми оказват влияние на употребата и на други психоактивни субстанции по няколко начина. Например, докато употребата на канабис е норма за голяма част от младото и подрастващо поколение на страните от западния свят, то неговата консумация се възприема като неприемлива от много от представителите на другите демографски групи (Parker, 1998). Също така употребата на екстази и някои други видове синтетични дроги се възприема като норма от участниците в танцувалната и рейв субкултура, но не и от тези, които не принадлежат към нея. Да разберем начина, по който социалните норми оказват влияние на употребата на дроги, е от важно значение, тъй като така ще сме наясно с това какви интервенции са най-подходящи за намаляване и/или предотвратяване на случаите на вредна употреба, тоест действията, които ще предприемем, трябва да отчитат специфичния контекст, в който се извършва употребата.

Вярвания и отношение, свързани с употребата на дроги

Хората се ангажират в изпълнението на различни по вид рискови практики и обикновено извършват тези дейности, без да вярват или очакват, че това ще им навреди по някакъв начин. Това е така и по отношение на употребата на психоактивни вещества. Вярванията относно вредите и евентуалните ползи от употребата на дроги оказват влияние по различни начини на нивата на употреба. Още повече, когато тези вярвания се изменят през годините, то би трябвало да очакваме и релевантни промени в начините и моделите на употреба на психоактивни вещества.

Сравнително бързото разпространение на кафето, тютюна и ликьора от шестнадесети до осемнадесети век се дължи отчасти на лечебните свойства, които са приписвани на тези субстанции. От една страна, тяхната употреба е била силно критикувана, но от друга – са се употребявали често с медицинска цел. Съществуват данни, че хората, които са употребявали ежедневно тези субстанции, са ги консумирали, защото са споделяли разпространените вярвания и очаквания относно лечебните свойства на тези психоактивни вещества. През двадесети век все по-достъпната и научно обоснована информация относно вредните последствия от употребата на тютюн води до промени и във вярванията относно тази психоактивна субстанция. Намалението в нивата на употреба на цигари в западните страни през втората половина на двадесети век е най-очевидният пример за това, как вярванията относно вредите, които тютюнът причинява на човешкия организъм, може да повлияе на моделите и нивата на употреба.

Историята на консумацията на алкохол също отразява влиянието, което вярванията, отношенията и нормите оказват върху неговата употреба. Високите нива на консумация на алкохол в Европа през Средновековието, а и покъсно е била често срещана, социално приемлива практика, но преди края на деветнадесети век употребата на алкохол вече започва да се възприема като нещо вредно и опасно. Обществата с ниска консумация на алкохол играят важна роля в този процес на промяна, като дават широка гласност на вредите, които причи-

нява високата консумация на алкохол. Например до началото на двадесети век всеки един щат в Северна Америка приема закон, който постановява, че в училищата децата трябва да бъдат обучавани и на това, че алкохолът е отрова (Pegram, 1998).

Дейвид Мусто (1999) изтъква, че различните етапи, през които американското общество преминава по отношение на употребата на различни психоактивни субстанции и модели на вредна употреба, води до по-сериозни и надеждни познания относно опасностите от консумация на психоактивни вещества и оттам до намаляване на нивата на употреба. При следващите поколения тези познания и опит са забравят и пренебрегват, като се преоткриват стари субстанции и модели на употреба, което води отново до злоупотреба. Този цикличен модел се асоциира в най-голяма степен с начините на употреба на хероин и кокаин в САЩ (Courtwright, 2001).

Същите циклични модели и корелации между вярвания и отношения, от една страна, и начини на употреба се наблюдават при моделите на употреба на канабис и промените, които настъпват в тези модели през последните двадесет години (Bachman, 1998).

От друга страна, влиянието на вярванията относно потенциалните вреди от психоактивните вещества върху начините на употреба е опосредствано и от други социални фактори. Например рисковете, съпровождащи тютюнопушенето, са широко известни, но влиянието на тази информация и знания е най-голямо при по-образованите представители на обществото и тези, които съставляват сегмента на средната класа (Schelling, 1992). Ефектът от познанията относно вредите ще зависи от това, колко и какво точно конкретният индивид може да изгуби чрез консумирането на по-рискови дроги, наличието на алтернативни на употребата на психоактивни субстанции занимания, социалната мрежа и подкрепа, с която човек разполага.

Вярванията относно ефектите при употребата могат да повлияят на очакванията и отношенията спрямо някои психоактивни вещества. Например Бекер (1953) изтъква, че негативните и отрицателни настроения и реакции срещу канабиса през 20-те и 30-те години на двадесе-

ти век са резултат от вярванията относно възможните вреди от употребата на канабис, които са формирани основно от медиите. Когато обаче повече хора придобиват личен опит относно ефектите от употребата на канабис, намаляват и негативните реакции. Сходни събития се наблюдават и с дрогата ЛСД през 60-те години на двадесети век, когато случаите на „лошо пътуване“ („bad trip“) намаляват и употребата на тази субстанция става по-разпространена (Zinberg, 1984).

Bad trip – жаргонен израз, който обикновено се използва като метафора за неблагоприятните последствия от употребата на психоактивно вещество, изрязващи се в чувство за загуба на контрол, странни и плашещи халюцинации, страх от полудяване или смърт, суицидни мисли и др. Физическите симптоми могат да включват потене, гадене, тремор. Въпреки че тези неблагоприятни симптоми се свързват основно с употребата на халюциногенни дроги (ЛСД и др.), то те могат да бъдат следствие и на употребата на амфетамини и други стимуланти, както при някои бензодиазепини.

Вярванията относно предполагаемите ползи и вреди от употребата на психоактивни субстанции са само един от начините, по които социалните фактори са оказвали влияние върху начините на употреба през годините. Друг важен инструмент за социално влияние върху начините на употреба е асоциацията на консумацията на психоактивни вещества с определени социални групи. По различно време в различните общества широко разпространената употреба на определена дрога, когато е комбинирана със специфични социални проблеми, е провокирала негативно отношение и критики към лицата, които употребяват конкретната субстанция. Негативните реакции през годините към опиума, в частност пушенето на опиум в Западна Европа, САЩ, Австралия и Канада, в голяма степен са били предимно емоционални реакции, предизвикани от предразсъдъците спрямо китайските емигранти. „Опиумът е разглеждан като нещо, което омърсява човек както морално, така и физически. Опиумът е бил така „поварен“ и „замърсен“ заради средата, в която е консумиран, и от това, че е асоцииран основно с китайските емигранти“. (Manderson, 1993) По сходен начин, законите, които се издават сре-

щу употребата на кокаин и канабис в началото на двадесети век в САЩ и характеризирането на тези субстанции като „демонични дроги“, е донякъде в резултат на тяхното асоцииране с някои расови и етнически малцинства, като мексиканци и афро-американци. По това време в САЩ канабисът се асоциира основно с мексиканските работници-емигранти, като масово се споделя и страхът относно разпространението на канабис сред младите американци, както и повишената престъпност сред емигрантите от Мексико, която е била свързвана предимно с канабиса. В резултат на всичко това, през периода 1914 – 1931 г. продажбата и употребата на канабис за немедицински цели е забранена в 29 щата, което отразява в голяма степен тези вярвания и убеждения (Мусто, 1999).

Същото може да се отбележи и по отношение на кокаина, който в началото на двадесети век е асоцииран с престъпността и насилието, които, от своя страна, се е смятало, че са характерни предимно за афро-американците (Courtwright, 1995).

Психоактивните субстанции осве, че се асоциират със специфични социални групи, често са сочени и за първоизточници на социални проблеми, чийто произход е много по-сложен и се нуждае от по-задълбочен анализ. Например социалните неуредици и вълнения през осемнадесети век в Англия са били оправдавани с повишената консумация на джин от страна на по-бедната част от населението (Уорнър, 1994). През 80-те години така наречената крек-епидемия в САЩ става лесна мишена и осигурява алиби за политически решения, които трябва да решават по-сложни и задълбочени социални проблеми сред американското общество (Reinarman & Levine, 1997).

Съществуват и други подобни примери, които ни илюстрират как психоактивните субстанции стават мишена на „морални критики и паника“, като употребяващите дроги лица се маргинализират и обвиняват за специфични социални проблеми. Тези „панически епизоди“ често следват сходни модели. В началото лица или определени практики се разпознават като заплашващи доминиращите социални ценности, характерни за дадено общество. Следващата стъпка е представянето на тези индивиди или дейности в медиите по един

застрашителен начин, вследствие на което нараства загрижеността и притеснението на обществото, като понякога могат да бъдат предложени и реализирани крайни и неотговарящи на реалната ситуация мерки. Следва последният стадий, в който паниката постепенно затихва. Двата сходни случая – „епидемията от консумацията на джин“ през осемнадесети век в Англия и „крек епидемията“ в САЩ са примери за този процес.

Провежданите през годините проучвания в САЩ показват, че сред различните етнически и религиозни групи се регистрират различни модели на употреба на алкохол и други психоактивни вещества. Други проучвания сочат, че моделите на употреба и проблемите, свързани с нея, варират значително като функция на възрастта, пола и социоикономическия статус.

Проучвания на юношеската употреба на алкохол и други дроги показват, че социалният контекст при употреба е по-надеждно средство за прогнозиране на евентуалните последици, отколкото личностните характеристики на младежите. Тоест, изглежда, че младите хора реагират повече на външни социални влияния, отколкото на някакви вътрешни сили и стимули.

Съществува и хипотезата „тайм аут“, според която в повечето култури съществува някакъв толеранс към хората, за които е характерна повишена употреба на алкохол и други дроги, тоест на тях им е позволено да злоупотребяват, защото вече го правят. По този начин се negliжират стандартните правила и норми, регулиращи употребата на психоактивни субстанции. С други думи, наличието на такава злоупотреба в различните общества е частично детерминирана и от правилата и нормите на тези общества.

Някои общества може да проявяват по-голяма толерантност към вредни за здравето, но дълбоко вкоренени в културата вещества като алкохола и тютюна, но напълно да отричат и отхвърлят други, нетипични за дадената култура вещества като марихуаната и хероина.

Очаквания и нагласи, свързани с употребата на психоактивни субстанции

Как един индивид се държи след употребата на определена психоактивна субстанция, зависи от конкретния социален и културален кон-

текст. Употребата на алкохол, например, често се свързва със случаи на насилие и агресия. По време на мексиканските „алкохолни фиести“ пиянството и агресията към жените често се проявяват едновременно (Perez, 2000). Подобни примери се наблюдават сред някои от племената, населяващи високите части на Папуа Нова Гвинея (Dernbach&Marshall, 2001), като връзката между пиянството и насилието е срещано явление и в страните от западния свят (Bushmann&Cooper, 1990; Parker&Auerhahn, 1998; Гидънс, 2003). От друга страна, тази корелация не е толкова очевидна. Например за народа Камба от Източна Боливия, въпреки че е характерна консумацията на големи количества алкохол, то почти не се наблюдават случаи на агресия и насилие сред тях (Heath, 1991). Индианското племе Yuruna, населяващо поречието на Амазонка, също консумира високи количества алкохол, който се прави от ферментиралите корени на маниос, като в този случай сред Yuruna не се наблюдава проява на агресия и насилие (MacAndrew&Edgerton, 1969). Както Манделбаум (1965) обобщава: „последствията и поведенческите модели, които хората следват след употребата на алкохол, зависят много от това какви представи и идеи имат те относно влиянието и ефектите при консумацията на алкохол“. Културалните различия в поведенческите модели при употребата на алкохол карат MacAndrew&Edgerton (1969) да заключат, че всичко, свързано с пиенето и пиянството е продукт основно на културално споделени, вярвания относно поведенческите ефекти при употребата на алкохол, а не толкова на неговите свойства и ефекти.

Според MacAndrew&Edgerton (1969), за да могат да се обяснят културалните различия в моделите на употреба на алкохол, вярванията относно ефектите от употребата на алкохол трябва да се свържат с културалните норми, които предписват кое поведение е приемливо след консумацията на алкохол. Двамата автори подчертават, че пиянството в много общества е един вид бягство от нормалните и ежедневни социални роли, които хората изпълняват, но от друга страна, съществува и ‘клауза за вътрешни ограничения’, която определя нормите, свързани с употребата на алкохол – какво е приемливо и какво не е.

Много често са проучвани и връзките между очакванията при употребата на алкохол и поведението, което се наблюдава по време и след консумацията. Резултатите ясно сочат, че вярванията относно ефектите от употребата на една субстанция могат да формират следващите реакции на индивида по начини, които могат да бъдат предиктори на бъдещи модели на употреба (Goldman, del Boca, & Darkes, 1999; Kirsch, 1997; Stacy, Widaman& Marlatt, 1990; Vogel-Sprott & Fillmore, 1999). Тези и други изследвания потвърждават връзката между очакванията относно ефектите от консумацията на психоактивни субстанции и бъдещите модели на употреба. Например някои проучвания сочат, че по-позитивните очаквания и нагласи относно консумацията на дроги се свързват и с по-високи нива на употреба при различни субстанции, като алкохол, тютюн, кокаин и канабис (Brandon, Juliano & Copeland, 1999; Goldmann, Del Boca, & Darkes, 1999; Schafer & Brown, 1991). В тази връзка интервенции, които фокусират върху промяна на позитивните очаквания и нагласи относно ефектите при консумацията на психоактивни субстанции, могат да доведат до редуциране на бъдещите нива на употреба (Kirsch, 1997). Също така очакванията повлияват не само моделите на употреба на дроги, но и поведенческите отговори при консумацията на психоактивни субстанции (Vogel-Sprott & Fillmore, 1999). Например в едно проучване респонденти, които очакват представянето им при извършването на различни по вид когнитивни задачи да бъде повлияно в негативен план от употребата на алкохол, действително показват по-ниски резултати дори когато вместо алкохол са употребили друга субстанция (плацебо), за която вярват, че е алкохол (Fillmore, Carscadden, & Vogel-Sprott, 1998). Също така проучването идентифицира няколко различни вида очаквания свързани с употребата на дроги: очаквания относно добиването и получаването на психоактивна субстанция; очаквания относно ефектите от употребата; и очаквания относно последствията от тези ефекти (Vogel-Sprott & Fillmore, 1999). От друга страна, когато един индивид добива повече опит с една психоактивна субстанция, то в течение на времето ще се променят и неговите очаквания. Например Brendon, Juliano,

and Copeland (1999) изтъкват връзката между очакванията и пушенето на всеки един етап от употребата, включително начало, поддържаща фаза, спиране и рецидив.

Теорията относно вярванията, очакванията и нагласите ни предоставя една възможна точка на конвергенция между доста различни етиологични променливи: фактори на развитие, индивидуален опит и културално-исторически контекст. Културално-специфичните вярвания и очаквания могат да повлияят на начините на употреба и могат да ни предоставят някои възможни обяснения на културалните различия в разпространение на употребата и проблемите, свързани с нея (Marin, 1996; Teahan, 1988). Например, докато в западните култури канабисът се възприема като субстанция, която намалява мотивацията и производителността, то тази дрога се употребява с коренно противоположна цел от работещите в плантацията със захарна тръстика в Ямайка, които вярват, че канабисът повишава и подобрява производителността (Dreher, 1983). Културалните влияния върху същността на опита с дроги може да се илюстрират и с начина, по който виденията и образите, които получават употребяващите халюциногенни дроги, са силно повлияни от доминиращите културални вярвания. Такива примери има сред някои африкански племена, в чиято култура употребата на някои халюциногенни растения (гъби и др.) е част от тамошните ритуали и религиозни церемонии.

Вярванията относно ползите и вредите от дрогите могат да влияят на моделите на употреба по различен начин в различните културални контексти. В тези случаи можем да говорим за културално споделени вярвания.

Например кампаниите и предупрежденията относно вредите от пушенето са много по-слабо разпространени в развиващите се страни, отколкото в страните от западния свят, като по този начин се намалява и ефективността на една важна превантивна мярка. Културалните групи се различават много и в техните вярва-

ния относно вредите от употребата на алкохол и употребата на други дроги по време на бременност. Негативните ефекти от консумацията на алкохол по време на бременност са широко известни в повечето западни общества (Randall, 2001), докато други културални групи споделят вярванията, че алкохолът може да бъде полезен при развитието на плода. В много африкански култури бирата се предписва не само на бременните жени, но също така се дава на малките деца като добавка към млякото (Heath, 2000).

Вярванията и очакванията оказват влияние както на начина, по който се употребяват психоактивните субстанции, така и на същността на проблемите, свързани с употребата, напр. зависимостта. Както Peele (1987, 1989) и други автори изтъкват: индивиди, които споделят вярването, че не могат да контролират своята проблемна употреба на дроги, то вероятно при тези лица ще се засилят вредните модели на употреба. Културалните вярвания относно природата на зависимостта от дроги може по такъв начин да повлияе бъдещите нива на зависимост в обществото, че много от хората да споделят вярването, че не могат да контролират собствената си употреба на дроги. Baumeister, Heatherton, and Tice (1994) ясно очертават тези връзки между култура, вярванията относно самоконтрола и зависимостта, като изтъкват: „Очевидно е, че самоконтролът и саморегулацията зависят в голяма степен от културалните фактори. Сред тези фактори са вярванията относно самоконтрола. По този начин може да се направи паралел между зависимостта от дроги и вярването, че хората не могат да контролират своите желания и употреба на дроги“.

В заключение можем да обобщим, че културалните различия в начина, по който се употребяват дрогите, техните ефекти и нивата на вредна употреба могат да бъдат повлияни от вярванията и очакванията, които, от своя страна, са продукт на социализацията в различните културални контексти.

Литература:

1. Durrant, R. & Thakker, J. (2003) Substance use & abuse: cultural and historical Perspectives. Sage Publications, Inc.
2. Elster, J. (1999). Strong feelings: Emotion, addiction, and human behavior. Cambridge, MA: MIT Press.
3. Weiss, S., Sawa, G.H., Abdee, Z., & Yanai, J. (1999). Substance abuse studies and prevention efforts among Arabis in the 1990's in Israel, Jordan and the Palestinian Authority: A literature review. *Addiction*, 94, 177-198.
4. Glassner, B. (1991). Jewish sobriety. In D.J. Pittman & H.R. White (Eds.), *Society, culture, and drinking patterns reexamined*. New Brunswick, NJ: Rutgers Center of Alcohol Studies.

5. Heath, D.B. (1990-1991). Uses and missues of the concept of ethnicity in alcohol studies: An essay in deconstruction. *International Journal of the Addictions*, 25.
6. Marinangeli, P. (2001). Italian culture and its impact on addiction. In S.L.A. Straussner (Ed.), *Ethnocultural factors in substance abuse treatment* (216-233). New York: Guilford Press.
7. Li, H.Z., & Rosenblood, L. (1994). Exploring factors influencing alcohol consumption patterns among Chinese and Caucasians. *Journal of Studies on Alcohol*, 55.
8. Rahav, G., Hassin, D., & Paykin, A. (1999). Drinking patterns of recent Russian immigrants and other Israelis: 1995 National survey Results. *American Journal of Public Health*, 89, 1212-1216.
9. Herd, FD. (1994). Predicting drinking problems among Black and White men: Results from a national survey. *Journal of Studies on Alcohol*, 55, 61-71.
10. Herd, D. (1997). Racial differences in women's drinking norms and drinking patterns: A national study. *Journal of Substance Abuse*, 9.
11. Wilsnack, R.W., Vogeltanz, N.D., Wilsnack, S.C., & Harris, T.R. (2000). Gender differences in alcohol consumption and adverse drinking consequences: Cross-cultural patterns. *Addiction*, 95, 251-265.
12. Gotoh, M. (1994). Alcohol dependence of women in Japan. *Addiction*, 89.
13. Hendry, J. (1994). *Drinkink and gender in Japan. Gender, drink, and drugs*. Oxford: Berg
14. Kua, E.H.(1994). Chinese women who drink. *Addiction*, 89, 956-957.
15. Medina-Mora, M.E. (1994). Drinking and the oppression of women:The Mexican experience. *Addiction*, 89, 958-960.
16. Pacurucu-Castillo, S.(1994). Drinking and drinking problems: Different stages of a fading taboo? *Addiction*, 89, 951-952.
17. Paton-Simpson, G. (2001). Socially obligatory drinking:A sociological analysis of norms governing minimum drinking levels. *Contemporary Drug Problems*, 28, 133-137.
18. O'Dwyer, P. (2001). The Irish and substance abuse. In S.L.A. Straussner (Ed.), *Ethnocultural factors in substance abuse treatment* (199-215). New York:The Guilford Press
19. Heath, D.B. (2000). *Drinking occasions: Comparative perspectives on alcohol and culture*. Brunner/Mazel:Taylor&Francis Group.
20. Schmidt, L., & Room, R. (1999). Cross-cultural applicability in international classifications and research on alcohol dependence. *Journal of Studies on Alcohol*, 60, 448-462.
21. Parker, H., Aldridge, J., & Measham, F. (1998). *Illegal leisure: The normalization of adolescent drug use*. London: Routledge.
22. Parker, R.N., & Auerhahn, K. (1998). Alcohol, drugs, and violence. *Annual Review of Sociology*, 24, 291-311.
23. Perez, R.L. (2000) . Fiesta as tradition, fiesta as change;Ritual alcohol and violence in a Mexican community. *Addiction*, 95, 365-373.
24. Bushmann, B.J., & Cooper, H.M. (1990). Effects of alcohol on human aggression: An integrative research review. *Psychological Bulletin*, 107, 341-354.
25. MacAndrew, C., & Edgerton, R.B. (1969). *Drunken component:A social explanation*. Chicago: Aldine.
26. Crichtlow, B. (1986). The powers of John Barleycorn: Beliefs about the effects of alcohol on social behavior. *American Psychologist*, 41, 751-764.
27. Goldman, M.S., Del Boca, F.K., & Darkes, J., (1999). Expecansy mediation of biopsychosocial risk for alcohol use and alcoholism. In I. Kirsch (Ed.), *How expectancies shape experience* (233-263). Washington, DC: American Psychological Association.
28. Brandon, T.H., Juliano, L.M., & Copeland, A. L. (1999). Expectancies for tobacco smoking. In I. Kirsch (Ed.), *How expectancies shape experience* (263-299). Washington DC: American Psychological Association Press.
29. Vogel-Sprott, M., & Filmore, M.T. (1999). Expectancy and behavioral effects of socially used drugs. In I. Kirsch (Ed.), *How expectancies shape experience*. Washington, DC: American Psychiatric Association Press.
30. Marin, G. (1996). Expectanices for drinking and excessive drinking among Mexican American and non-Hispanic whites. *Addictive behaviors*, 21, 491-507.
31. Teahan, J. E. (1988). Alcohol expectancies of Irish and Canadian alcoholics. *International Journal of the Addictions*, 23, 1057-1070.
32. Dreher, M.C. (1983). Marihuana and work:Cannabis smoking on a Jamaican sugar estate. *Human Organization*, 42,1-8.
33. Fernandez, J.W. (1990). *Tabernathe iboga: Narcotic ecstasies and the work of the ancestors*. In P. T. Frust (Ed.), *Flesh of the gods: The ritual use of hallucinogens* (2nd ed.:237-260). Prospect Heights, IL: Waveland Press Inc.
34. Jones, B. T., Corbin, W., & Fromme, K. (2001). Conceptualizing addiction: A review of expectancy theory and alcohol consumption. *Addiction*, 96, 57-72.
35. Randall, C.L. (2001). Alcohol and pregnancy: Highlights from three decades of research. *Journal of Studies on Alcohol*, 62, 554-561.
36. Schaler, J. A. (2000). *Addiction is a choice*. Chicago: Open court.
37. Peele, S. (1987). A moral vision of addiction: How people's values determine whether they become and remain addicts. *Journal of Drug Issues*, 17, 187-215.
38. Peele, S. (1989). *The diseasing of America: Addiction treatment out of control*. Lexington , MA:Lexington Books.
39. Peele, S.& Brodsky, A. (2000). Exploring psychological benefits associated with moderate alcohol use: A necessary corrective to assessments of drinking outcomes? *Drug and alcohol dependence*, 60, 221-247.
40. Baumeister, R.F., Heatherton, T.F.& Tice, D.M. (1994). *Losing control: How and why people fail at self-reulation*. San Diego: Academic Press.

Адрес за кореспонденция:

Иван Попов

Община Варна – Дирекция „Превенция“

Старши експерт „Превантивни програми и проекти“

e-mail: ivanp1971@abv.bg
